

Вячаслаў Калацэй

**РЫГОР ШЫРМА – ЗБІРАЛЬНІК ФАЛЬКЛОРУ,
ТЭАРЭТЫК І МЕТАДОЛАГ ПАЛІЯВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ**

Сучаснікі, якія асабіста ведалі Рыгора Шырму, адзначалі, што маэстра заўсёды меў засяроджаны і сур'ёзны выгляд, які сведчыў аб тым, што ён перманентна пра нешта клапаціўся і аб нечым напружана разважаў. Цяжка сказаць, што на гэта больш паўплывала: «скіраваная ўглыбіню сябе» беларуская ментальнасць Рыгора Раманавіча ці канцэптуальны погляд на праблемы творчасці і навукі. Але яго працаздольнасць, педантызм (у станоўчым сэнсе), практычна скіраваная крэатыўная энергія і дэталёва прадуманы падыход да ўласнай дзейнасці агульнавядомы і шмат разоў абмяркоўваліся біёграфамі, фалькларыстамі і мастацтвазнаўцамі.

Як прызнаны майстар у галіне палявой фалькларыстыкі, тэарэтык і метадолаг фалькларыстычных даследаванняў Шырма за працяглы тэрмін сваёй практычнай дзейнасці дасягнуў вельмі значных пазіцый. Плён дасягненняў Рыгора Раманавіча ў гэтым кірунку адбіўся і ў практычных выніках (фалькларыстычных здыццях і канцэртных творах Капэлы Шырмы – якія агульнавядомы), і ва ўменні беспамылкова знаходзіць адэкватныя сучаснасці формы і метады працы з носьбітамі фальклору, не губляючы пры гэтым з

далягляду мэта сваёй дзейнасці – спрыянне ахове і трансляцыі ў часе беларускай песні як аднаго з «краевугольных камянёў» нашай культуры. Трэба адзначыць, што асоба Шырмы-метадолага фалькларыстыкі пакуль разглядалася даволі сціпла, за выключэннем спецыяльна прысвечаных дзейнасці Рыгора Раманавіча артыкулаў найбольш канцэптуальных і паслядоўных даследчыкаў [2, 16].

Ад пачатку ўласных даследчых намаганняў у 1907 г. Шырма дакладна ведаў прыярытэтную задачу тагачасных даследчыкаў музычнага фальклору – паслядоўна-сістэмны збор беларускіх песенных мелодый. Перад Другой сусветнай вайной, з 1907 па 1937 гг., ён запісаў больш за тысячу разнастайных напеваў і на працягу далейшай дзейнасці – да 1960-х – значна пашырыў аб'ём і геаграфію ўласных сістэмных фалькларыстычных даследаванняў [2, 16]. Натуральна, што памножаная на яго асабістую пасіянарасць і неабыхавы падыход да працы, колькасць шырмаўскіх фалькларыстычных архіўных матэрыялаў непазбежна перайшла ў якасць іх аналітычнай апрацоўкі і аўтарскіх здыццёў.

Паколькі занатавана было шмат, запісамі Рыгора Раманавіча свабодна карысталіся і яго калегі, і вучні. Напрыклад, з сямі валачобных песень, якія прадстаўляюць гэты жанр у фундаментальнай «Анталогіі беларускай народнай песні» Генадзя Цітовіча (напэўна, найвядомага паслядоўніка Шырмы) – тры (43 %) запісаў Рыгор Раманавіч [1, 565]. Такое становішча характэрна і для некаторых іншых песенных жанраў, змешчаных у гэтай кнізе. Сабраныя Шырмам за паўстагоддзя помнікі песеннай спадчыны беларусаў увайшлі ў яго аўтарскія здыццёў: «Дзвесці беларускіх народных песень» (1958) і ў грунтоўнае выданне з чатырох тамоў «Беларускія народныя песні» (1959–1976).

Рыгор Раманавіч адкрыў для знаўцаў і шырокай грамадскасці шмат феноменальна адораных выканаўцаў-носьбітаў каранёвай спеўнай традыцыі Беларусі. У 1920-я гады ён шмат пераймаў і запісаў песні ад таленавітай ураджэнкі Пружаншчыны Захвеі Хвораст, у 1930-я – ад легенды беларускага мастацтва, сапраўднага культуртрэгера беларусаў Язэпа Драздовіча, у 1940-я – ад самабытнага падзвінца Янкі Пракаповіча. Канцэптуальная накіраванасць збіральніка на перадусім «камерныя», «сам-на-сам», зносіны са спевакамі (што дапамагала ім «раскрывацца» і даносіць песню да слухача-суразмоўцы, які насамрэч быў яшчэ і даследчыкам-фалькларыстам), павага да дэталей з'яўляліся адметнымі рысамі збіральніцкай працы Шырмы.

У яго аўтарскіх здыццёў – сапраўды адмысловыя (па прыкладах багачыя беларускай песні) выбар і камбінацыя тыпавых напеваў, іх майстэрская натацыя і перадача характэрнай рытмічнай арганізацыі, што, вядома, даволі складана дасягнуць пры расшыфроўцы фальклору і прэзентацыі яго ў навукова-практычнай і навукова-папулярнай літаратуры. Відавочна і вельмі каштоўна, што пры аналізе фальклору Рыгор Раманавіч паспяхова дзейнічаў і як філолаг, і як музыказнаўца [2, 39]. Паколькі даследчык быў «у матэрыяле», свабодна валодаў фальклорнымі жанрамі, ён заўсёды быў здольны выканаць народную песню і прамовіць спецыфічны фальклорны тэкст, пачуты ў экспедыцыях.

Этнамузыкалаг Тамара Варфаламеева адзначае, што аб методыцы палявых даследаванняў, якой карыстаўся Шырма, мы мусім «даведацца зыходзячы з

некалькіх кароценькіх заўваг», але, як яна лічыць, заўвагі гэтыя «вельмі паказальныя» [2, 16]. Сапраўды, у заўвагах аб збіральніцкай рабоце фалькларыста Рыгор Раманавіч недвухсэнсоўна выказваўся за метада «ўключанага назірання», адпаведна якому даследчык мусіць пэўны час жыць жыццём людзей, якіх ён вывучае. «Каб адчуць усю веліч прыгажосці пачуцця (народнай песні і народных спеваў), трэба быць «незаўважным», не «збіральнікам», а роўным сярод роўных, «сваім», трэба ўдзельнічаць у абрадах» [2, 16].

Цікава, што такое апантаннае паляванне на *жывыя пачуцці, спантаннасць самавыяўлення* носьбітаў фальклору вымала надзвычай шчыльнага «зліцця» даследчыка з іх асяродкам, якое не парушалася нават спецыяльнай апаратурай, нязвыклай для вясковых спевакоў сітуацыяй «запісу песень». Адсутнасць фонографа ў час экспедыцый у Шырмы тлумачаць звычайна выключнай музычнай памяццю, слыхавымі і сенсітыўнымі якасцямі Рыгора Раманавіча. Аднак, калі прыгадаць яго заўвагі пра «роўных сярод роўных» і «удзел у абрадах», варта разглядаць гэты момант як *канцэптуальнае жаданне адгледзець і ўпітаць скарбы фальклору «жывым», без «другасных эфектаў», штучнасці і ангажаванасці*.

На карысць прадуманасці і невыпадковасці асаблівасцей методыкі палявых даследаванняў Шырмы сведчыць і аналіз «жывой спеўнай інтанацыі», характэрнай лепшым праявам фальклору, над асэнсаваннем якой даследчык шмат разважаў і заклікаў да такіх разважанняў іншых [2, 17]. Разуменне таго, што «стварыўшы прыгажосць абрадаў, народ літаральна кожны істотны акт свайго жыцця адлюстравваў у песні, ілюструючы ўласныя настроі і перажыванні адпаведнымі танамі песні, плывучай з глыбінь сэрца» [2, 18], сапраўды выводзіць даследчыка з перашаснай, тэкставай *плашчынні нот* да больш высокай *плашчынні музычнага мэтатэксту*. Як фармулюе Тамара Варфаламеева (адзначаючы ўплыў на асаблівасці дзейнасці Шырмы інтанацыйнай тэорыі пецярбуржца Барыса Асаф'ева), у сваіх сталых, пазнейшых публікацыях Рыгор Раманавіч шмат увагі надаваў «музычнай мове, разнастайнаму ўвасабленню інтанацыі сродкамі мелодыі» [2, 19].

Такім чынам, пасля аналізу эдыцый і дзейнасці Шырмы можна сцвярджаць, што ў якасці метадолага фалькларыстыкі Рыгор Раманавіч *прапанаваў і прапандаваў* сярод сучаснікаў і спадкаемцаў па фалькларыстычнай дзейнасці наступныя «пастулаты», датычныя тэорыі і метадалогіі палявых даследаванняў народнай творчасці беларусаў:

1. Прынцыпова сістэмны збор помнікаў мастацтва вуснай традыцыі як гарантыю прадстаўлення разнастайнасці і багацця нацыянальнага фальклору.
2. Пошук выбітных носьбітаў традыцыі і папулярызаванне іх таленту для фарміравання пачуцця гонару за беларускі фальклор.
3. Методыкі, блізкія да метада «ўключанага назірання» пры палявых даследаваннях.
4. «Ініцыяцыя» даследчыкаў і падаўжальнікаў традыцыі яе выбітнымі носьбітамі пры непасрэдных кантактах і сумесных абрадавых практыках.

5. Аналіз фундаментальных асноў знешніх праяў традыцыі для верыфікацыі канчатковых мэтаў дзейнасці фалькларыста – спрыяння ахове сістэмы традыцыйнай культуры палкам.

ЛІТАРАТУРА

1. Анталогія беларускай народнай песні / укл., прадм. і каментарыі Г. Цітовіча. – Мінск, 1975.
2. *Варфоломеева, Т.* Грыгорый Ширма / Т. Варфоломеева // Працяг будзе... / укл. М. Козенка. – Мінск, 2004.